

ZGODOVINSKI PLURALIZEM MOTIVOV ZA OSAMOSVOJITEV SLOVENIJE

Janko PLETERSKI

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 3

e-mail: janko.pleterski@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Samostojna država Republika Slovenija ni bila kreacija "ab nihilo". Vsi, ki so na plebiscitu glasovali zanjo, so dejansko izhajali od dosežkov prve samoodločbe Slovencev v letu 1918 in obrambe oz. ponovne uveljavitve samoodločbe v letih 1941-1945. Realno tako dosežena in obstoječa SR Slovenija je bila zgodovinska podlaga vsem glasovalcem, ne glede na to, ali so jo občutili kot del lastne zgodovine ali pa so jo hoteli iz nje izključiti. Enotno so zdaj, z udeležbo na plebiscitu, vsi stavili na demokracijo (pravno državo, človekove pravice). Vendar je pri tem le redkokomu šlo za "golo" demokracijo, zgolj za novo ustavnost. Večidel so jo različni družbeno-politični subjekti povezovali s svojimi lastnimi (političnimi) željami in s svojimi predstavami o bodočnosti, te pa so bile različne. V referatu ne gre za zgodovino federacije in njenega konca in za ugotavljanje pluralnosti odnosov političnih subjektov do te zgodovine. Gre za poskus ugotovitve, kakšna so bila različna pričakovanja 1990 in kaj v zgodovini jih lahko pojasni.

Ključne besede: osamosvojitve Slovenije, zgodovina Slovenije, 1990, pluralizem

PLURALISMO STORICO - MOTIVI PER L'INDIPENDENZA DELLA SLOVENIA

SINTESI

Lo Stato indipendente, la Repubblica di Slovenia, non è stata una creazione "ab nihilo". Tutti coloro che hanno votato al plebiscito per l'indipendenza, sono di fatto partiti dai risultati della prima decisione che gli sloveni hanno preso autonomamente nel 1918 e dalla difesa, ossia dall'attuazione dell'autodeterminazione negli anni 1941 - 1945. La RSS è stata quindi la base storica per i votanti, non importa il fatto che la sentissero come parte della propria storia o la volessero escludere. Insieme, partecipando al plebiscito hanno puntato alla democrazia (stato di diritto, diritti dell'uomo). Tuttavia pochi la comprendevano come "nuda" democrazia, come nuova

legittimità costituzionale. La maggior parte, i diversi soggetti politico-sociali l'hanno collegata con i propri desideri (politici) e con le proprie proiezioni per il futuro, queste però erano differenti. Nella relazione non si tratta della storia della federazione, della sua fine e della costatazione dei rapporti di pluralità dei soggetti politici verso questa storia. Si tratta invece di tentare di constatare quali erano le diverse aspettative nel 1990 e come esse possono essere spiegate alla luce della storia.

Parole chiave: indipendenza della Slovenia, storia della Slovenia, 1990, pluralismo

"Slovenijo pa naj pustijo nam: naša je!"
(Rimski katolik, 1889)

Samostojna država Republika Slovenija ni bila kreacija a nihilo. Vsi, ki so na plebiscitu glasovali zanj, so dejansko izhajali od dosežkov prve samoodločbe Slovencev v letu 1918 in od obrambe oziroma ponovne uveljavitve samoodločbe v letih 1941-1945. Realno tako dosežena in obstoječa SR Slovenija je bila zgodovinska podlaga vsem glasovalcem, ne glede na to, ali so jo občutili kot del lastne zgodovine ali pa so jo hoteli iz nje izključiti. Enotno pa so zdaj, z udeležbo na plebiscitu, vsi stavili na demokracijo (pravno državo, človekove pravice). Vendar enotnost ni bila več takšna, kakršna je bila še 1848 pri snovalcih programa Zedinjene Slovenije, ko še ni bilo tiste misli idejno razločenih političnih subjektov, kakor je potem zavladala izpred konca 19. stoletja naprej, namreč misli, da mora ta Slovenija biti "naša", politična posest najmočnejšega med njimi. Na plebiscitu za demokratično Slovenijo 1990 so bile stranke enotne. Vendar je pri tem le redko komu šlo za "golo" demokracijo, zgolj za novo ustavnost. Večidel so jo različni družbenopolitični subjekti (ali manj formalno opredeljene interesne skupine) povezovali s svojimi posebnimi (političnimi) željami in s svojimi predstavami o prihodnosti, te pa so bile različne. Dokaz o pluralizmu motivov za sicer impozantno enotnost pozitivnega glasovanja na plebiscitu se je po njem nemudoma prikazal prav v poudarjeni različnosti, ko je šlo za priznavanje ali nepriznavanje zgodovinske Slovenije.

Negativni glasovi na plebiscitu že zaradi svoje maloštevilnosti niso mogli imeti vloge dokaza za obstoj nekega konsistentnega, celo alternativnega koncepta Slovenije. Bili so to le odkrški tistih širših političnih subjektov ali interesnih krogov, ki so v svojih trdnih glavninah glasovali pozitivno. Kar je te odkrške družilo, bi mogli še najprej razumeti kot nezaupanje do političnih sil, ki so sicer pripeljale do plebiscita, a so že na tej kratki poti izkazale toliko medsebojnega nasprotovanja, celo izključevanja, da se je dvom glede njihove zmožnosti za vodenje države vsiljeval na vsakem koraku.

V referatu ne gre za zgodovino federacije in njenega konca in tudi ne za ugotavljanje pluralnosti odnosov političnih subjektov do te zgodovine. Gre za poskus ugotovitve, kakšna so bila različna pričakovanja 1990. in kaj v zgodovini jih lahko pojasni. Pravzaprav še skromneje: gre za naznačitev teme, ki se raziskovanju šele ponuja.

Brez posebnega raziskovanja je mogoče domnevati nekatera, glede na "golo" demokracijo presežna pričakovanja ob pozitivnem glasovanju na plebiscitu. Prav posrečeno jih je opazil snovalec našega posveta, ko je sprejel mojo ponujeno temo: "Zagotovo je pri vsaki od 'interesnih skupin', ki predstavljajo 'enotno voljo slovenskega naroda', mogoče najti ustrezno obrazložitev [glasovanja]. Npr.: Cerkev (rekatolizacija, pravoslavje itd.); v Demosu intelektualci s političnimi ambicijami (afirmacija); predstavniki bivše komunistične partije (nevarnost 'trdega sestopa' z oblasti); preprosti ljudje (prepričanje, da bo Slovenija v letu ali dveh najmanj 'Švica'); povojna emigracija (prevrednotenje medvojnne in povojne zgodovine) itd."¹ Seveda krog interesentov s tem ni izčrpan. Tu bi se dalo dodati vse izrazite socialne ali poklicne skupine, ki pa so spet same idejnopolično diferencirane in bi podoba morala biti že skoraj enaka anketi. Niti ni izčrpan seznam pričakovanj, med katerimi so gotovo na izpostavljenem mestu tista v zvezi z Evropsko skupnostjo in Natom in sploh s prihodnjimi mednarodnimi odnosi, ki jih bo razvijala Slovenija. Najbrž bi tukaj lahko celo rekli, da se je glasovanje za samostojnost Slovenije ujemalo ne le z odločanjem za sistem demokracije, marveč tudi za odprtost države v svetu.

Nedvomno mora prvim zaznavam slediti pravo raziskovanje. Saj ga je veliko že bilo in so problemi v bistvu razluščeni. Toda prav spriča že vidnih rezultatov se nazorno kaže tista razlika, od katere izhajamo, namreč razlika med kategorično opredelitvijo za demokracijo ob plebiscitu in med pričakovanji, kakšni bodo njeni sadovi. Znanost o zgodovinskih problemih seveda ne razpravlja z demokratičnim glasovanjem, temveč edinole z dokazi, argumenti. Lahko pa politična demokracija razvija javno zavest, vpliva na njeno dojemljivost za argumente, spreminja ali blaži reagiranje javnosti na dejstva, ki jih znanost odkriva in ki so večidel različno pomembna za zgodovinsko podobo posameznih družbenih subjektov, ki si jo ta zavest riše. Izjave tipa "Sem za objektivno razčiščevanje naše preteklosti, vendar čas za to še ni dozorel" (Rode, 2001, 11) izražajo, poleg vsega drugega, razočaranje nad javnim mnenjem, kakršno se je razvilo v desetletju demokracije v samostojni Sloveniji. Z drugo besedo, pričakovanja ob glasovanju na plebiscitu so "golo" demokracijo daleč presežala in so tako presežna še danes.

Dejavniki političnega katolicizma so na plebiscitu nedvomno strnjeno glasovali za osamosvojitve Slovenije. Odločenost za izstop iz jugoslovanskega državnega okvira pa je imela v preteklosti protislovne korenine. Že pot od izjave Antona Ko-

¹ Dr. Egon Pelikan v pisma 21. 1. 2001.

ročca 1. oktobra 1918, da hočejo Slovenci s Hrvati in Srbi skupaj živeti in umreti, do sporočila Frana Kulovca in Mihe Kreka 5. aprila 1941 Hitlerjevi Nemčiji, da Slovenci zdaj skupaj s Srbi umreti nočejo, je bila ne le dolga, marveč celo za čudne čase čudna. Še komaj leto pred tem je takratna SLS sklenila svojo zahtevo po slovenski avtonomiji, Banovino Slovenijo, zapreti v predal, in to zaradi bojazni, da z njo v Beogradu "niti za senco, niti za slutnjo ne [bi] zapravi[la] priljubljenosti slovenske zemlje", zdaj ko ta meji na vojskujočo se Nemčijo in Italijo in je Beograd njena zaščita. (Slovenec, 8. 5. 1940, 103) To zaščito jugoslovanskega okvira je slovenska katolicistična stranka takrat sprejemala v svoji vlogi sestavnega dela vladajoče državne stranke JRZ. Sprejemala jo je kljub temu, da je ta okvir pomenil hromečo intervencijo "Balkana" v razvoj stanovskega sistema, obetajočega se katolicizmu v potencialno "srednjeevropski" Sloveniji.² Niti po lom Kraljevine Jugoslavije v aprilski vojni 1941. ni SLS odvrnil od tega, da svojih ciljev v poznejšem razvoju vojne ne bi spet povezala z njenim okvirom, od katerega je vrh tega pričakovala rešitev iz poloma svojega kolaborativnega vojskovanja. Jugoslovanskega okvira se po 1945 tudi v emigraciji ni odrekla, do najnovejšega časa ne, tako rekoč vse do sklepne krize jugoslovanske socialistične federacije ne. Le frakcija stranke ("stražarska", spočeta od Lamberta Ehrlicha) je od svojega nastanka po encikliki *Quadragesimo anno* naprej zasledovala "smer v slovensko državo".³ Glavnina SLS in frakcija sta se do 1989. v tej "smeri" poenotili, pri čemer ju je združilo pričakovanje, da bo prav osamosvojitve prinesla v Sloveniji konec neuvrščenega titovskega socializma, ki je v razmerah bipolarnosti sveta postal na Zahodu že skoraj udomačen. Podobno tudi katolicisti (po novem, krščanski demokrati) na domačih tleh. In podobno seveda tudi vsi preživeeli tradicionalni liberalni in socialni demokrati, ki jim je bilo dovolj oblasti brez njih.

Ne da bi to posebej poudarili, je bil koncept od vseh pričakovane demokracije liberalnega značaja. Drugačnega namreč nihče ni imel več na voljo. Vprašanje stanovskega gospodarskega in temu primerne političnega sistema kot nadomestila za odpravljenega socialističnega je bilo namreč za evropski politični katolicizem medtem že zdavnaj rešeno. Že v letu 1945 je moral ta tabor odgovoriti na vprašanje, ali bo zdaj, ko je v Nemčiji (in Italiji) uničen korporativizem fašističnega tipa, spet nastopil s svojimi nekoč razglašanimi koncepcijami, ali bo še zdržal z njimi v vlogi alternative vračajočemu se liberalizmu. Del slovenske katolicistične politične emigracije bi očitno tedaj v tem še kar vztrajal. Še sredi 1946. se je oklepal stanovskega koncepta "urejene svobode", vsekakor še v smislu papeške enciklike iz leta 1931.

2 Prim. tezo mojega prispevka "Politika naroda v krizi družbe, države in idej" v Pleterski (1997, 43-57).

3 Program Slovenske ljudske stranke, New York, 23. april 1954. (Godeša, 2001) - Rokopis referata za simpozij o L. Ehrlichu septembra 2001 v Rimu mi je dal na vpogled avtor, za kar se mu lepo zahvaljujem.

(Stanovska ureditev Slovenije, 1946)⁴ Toda stvar je bila tedaj na evropskem zahodu že zdavnaj odločena drugače.

Predvsem je papež Pij XII. konec 1944. demokracijo sprejel ne le kot politično realnost, marveč tudi kot izhodišče postfašističnih programov političnega katolicizma.⁵ Prava preizkušnja pa je za KC nastopila – kot rečeno – neposredno po koncu druge svetovne vojne, in to v zahodnih conah okupirane Nemčije. Mogoča je bila le liberalna varianta izhoda. Vse elemente organske družbe, ki so jih tam nekoč hoteli uveljaviti katoliki, je namreč nacistični režim medtem do kraja kompromitiral (državnost, avtoriteto, nadosebnostni red). Države na Zahodu v letu 1945 ni bilo mogoče utemeljiti drugače, kot da postane služabnica osvobodjene gospodarske in pridobitniške družbe, pravo nasprotje tistega, k čemur so katoliki nekoč težili. To je bila demokratična samovlada liberalne družbe.⁶

Kaj je Katoliški cerkvi v Sloveniji pomenilo 45 let vladavine komunistov za premislek in za revizijo njenih lastnih elementov organske družbe, programiranih nekdanj v mnogem tudi po nemških vzorih, je še komaj načeto zgodovinsko vprašanje.⁷ Vendar že stoji dejstvo, da se je v letu 1990 tudi slovenska "krščanska demokracija", podobno kot po zmagi Združenih narodov nad nacizmom nemiška, izrekla za (liberalno) demokracijo kot temelj slovenske države. Pri tem ne kaže pozabljati, da je bil sam pojem te države, kolikor so nanj mislili pred vojno, npr. Lambert Ehrlich, povezan s stanovskim konceptom. Samostojnost države je bila pred vojno pri njem pojmovana kot instrument tega koncepta.

Ideja Intermarija, širše vzhodno-srednjeevropske, večidel katoliške državne zveze, s katero so po koncu druge svetovne vojne nastopali nekateri katolicistični slovenski politični emigranti, ni bila Ehrlichova. Njegova pa je bila ideja o "višarski Sloveniji" kot obveznem, samostojnem členu Intermarija ali kakšne drugačne primerne mednarodne državne združbe.⁸ Ne ideja Intermarija niti ideja ožje, Ehrlichove, slovenske državne enote pa inicialno nista bili povezani s programom demokracije. Poleg tega so v tem taboru partizansko in nato socialistično Jugoslavijo

4 Tu je ugotovljeno, da sta znota tako liberalizem kot kolektivizem, da je "naš ideal – urejena svoboda". To je svoboda v stanovsko urejeni družbi na podlagi naukov Katoliške cerkve.

5 Cerkev je bilo prepričano zblížanje z demokracijo mogoče opraviti šele po daljnosežni dezidologizaciji in popredmetenju samega pojma demokracije. To se je zgodilo na Zahodu povsod tam, kjer razvoja ni več blokiral kak preživeli laicizem. Zdaj šele je bilo Cerkvi omogočeno "realno in trezno razumevanje demokracije". Tako meni nemški katoliški zgodovinar Hans Maier (1988).

6 Tako meni nemški katoliški zgodovinar Ernst-Wolfgang Böckenförde v knjigi *Der deutsche Katholizismus im Jahre 1933* (Böckenförde, 1988). – Na Böckenfördeja opozarjajo poznavalci med drugim zato, ker je poskusil teoretično razložiti pojav šibke demokratične vztrajnosti ne le pri nemški katoliški stranki, ampak takšne lastnosti katoliškega gibanja v preteklosti nasploh.

7 Omeniti bi bilo prispevke Tineta Hribarja, Ivana Štuhec, Vinka Vodopivec in Rudija Koncilije pod naslovom "Tu lastnina Krek in Kardelj" (1992).

8 Andre Visson (1945) trdi, da Pij XII. zdaj uresničuje sanje Pija XI. o Intermariju. (Aarons, Loftus, 1991, 181).

oziroma Slovenijo pojmovali dosti globlje kot zgolj nepremagljivo oviro za oblast političnega katolicizma, nasilno in osovraženo. V njej so zaznavali predvsem najstrašnejšo teknico Cerkvi na odrešenjskem polju, saj se je komunizem uveljavljal med ljudmi tudi kot eshatološka možnost, vsakomur otipljiva. Zato se v obnovljeni katolicistični politiki samostojnost in zdaj obenem tudi demokratičnost Slovenije razumeta kot tisti dejavnik, ki najbolj odpira možnost, da se revitalizacija gospodarskega sistema, četudi liberalnega, izkoristi za kar najbolj totalno izničenje vsega ustvarjenega v času socializma. Takšna pragmatično sprejeta sistemska podlaga je obenem dojeta kot nova zgodovinska pripravljenost za uresničevanje lastne politike, ki je bilo z napadom držav Osi 6. aprila 1941 ustavljeno od zunaj. V okviru te restavrativne koncepcije je bila stara nasprotnost liberalizmu – prvemu sovražniku v moderni dobi, "očetu socializma" – odložena na "zrelejši" čas.⁹ Morda na tistega, ko tukaj med sosednjimi državami katoliških narodov meja "ne bo več", ko bomo Slovenci skupaj z njimi vsi pod isto vesoljno streho.¹⁰

Misel katoliškega intelektualca Boža Voduška v letu 1926, da morajo Slovenci šele postati "političen narod"¹¹ in si postaviti za ideal "lastno državno obliko", je izvirala iz občutljivosti za realnost problemov obstoja slovenskega naroda, se oblikovala brez nadrejenih političnih ciljev in kot takšna v naslednjih letih živela v krogih demokratične katoliške levice, tudi krščanskih socialistov. V času tuje agresije se je uveljavljala s katoliškimi aktivisti in tudi voditelji v Osvobodilni fronti. Popolne državne neodvisnosti ti krogi niso forsirali brezpogojno ne pred 1941. ne po tem letu, dopuščali so federativne rešitve, a vselej kritično do duha federacije. Zgodovina malo govori o tem, da je avnojski sklep o pridružitvi Slovenije Jugoslaviji vznemiril njihove vrste v Osvobodilni fronti. V znamenje nasprotovanja so ji nekateri prenehali dajati prispevke. Avnojski sklep je v krogu teh ljudi menda zbudil več vznemirjenja kakor "dolomitska izjava". Saj o slednji še ni bilo očitno, kakšne posledice prinaša, medtem ko je bila izkušnja z Jugoslavijo že stvarna. Ni pa znano, da bi tisti čas kdo vsaj v osebнем krogu opredelil kako alternativno rešitev za Slovenijo.¹² Dediči te

9 Če ob 57. številki Nove revije iz katoliških krogov ni bilo ustreznega odziva (tako Jože Snoj (1995, 27-31)), tega najbrž ne gre pripisovati njihovemu oportunitizmu, marveč zavesti, da bo še potreben boj tudi proti liberalizmu (tako Justin Stanovnik (1995, 33-38)).

10 Marjan Schiffrer, poslanec krščanskih demokratov, je v državnem zboru naredil velik vtis, ko se je veselil, da je "sprememba ustave in potrditev evropskega pridružitvenega sporazuma edinstven trenutek ... Slovenci bomo spet združeni v istih mejah!" (Dnevnik, 19. 7. 1997). Ni bilo besede, da homo "v istih mejah" združeni s celotnimi narodi Italijanov, Nemcev oziroma Avstrijcev, Madžarov, z vso njihovo tradicijo in mogočno strukturo, z narodi, ki še vedno živijo in delujejo brez prave refleksije svojega odnosa do Slovencev.

11 Današnji avtorji – Tine Hrihar posebno poudarjeno – namesto tega v naši zgodovini že zdavnjaj uveljavljenega pojma raje uvajajo izraz "nacija", pravzaprav ga uvajajo "mimo" njega, saj se obstoja starega izraza niti ne zavedajo, in predstavljajo vprašanje o razliki med narodom in političnim narodom kot svoje odkritje.

12 Po ustni pripovedi dr. Emilijana Čevca avtorju referata 4. oktobra 2001.

(Voduškove) misli so se med vsemi, ki so na plebiscitu glasovali za samostojno in demokratično Slovenijo, odločali morda najbolj svobodno za ideal sam, brez računov na kakršnekoli višje politične interese, glasovali zgolj v korist človeka v Sloveniji in naroda samega.

Vrh katoliške cerkve na Slovenskem je dovolj glasno govoril, kako si v osamosvojeni Sloveniji obeta najširših možnosti za "novo evangelizacijo" ljudstva. Že poudarek na novosti tega sicer v vsaki cerkvi trajno temeljnega delovanja je nakažoval, da imajo odgovorni bolj kot ljudstvo v mislih politični narod in pretekle zablode te moderne stvaritve in da njihovo izhodišče ne bo kak kritičen odmik od sicer očitno nezmagovitega delovanja svojih predhodnikov v letih največje krize naroda pod sovražno zasedbo, ampak prizadevanje za restavracijo nekdanjih pozicij. Tudi na območju takšnih namer (ne le ob vprašanju družbenega sistema) je sicer že obstajala izkušnja nemških katolikov v obnovljeni (Zahodni) Nemčiji. Niso mogle biti neznane svarilne besede katoliškega teologa, filozofa in sociologa, znamenitega publicista Walterja Dirksa iz leta 1950 nemškim sovernikom: "Obnoviti svet, ki se je bil sam razdejal, pomeni prav gotovo obnavljati svet, v katerem spet tiči kal zla" (Dirks, 1950).¹³ Šele zdaj pa se ve, kaj je že 9. marca 1947 o koristi restavrativnosti za Slovenijo menil sam škof Gregorij Rožman, ko se je oziral domov iz tujine: "Tudi če se bo mogoče vrniti, nikdar več ne bo tako, kakor je bilo. Kolo zgodovine se vrtil naprej, nihče ga ne more ustaviti, še manj nazaj zavrteti."¹⁴ Ne nameravam govoriti o tem, kako se je v letih po osamosvojitvi vprašanje restavrativnosti v cerkvenem konceptu za Slovenijo razvijalo naprej.¹⁵

Neresno bi bilo danes dvomiti o aktualnih, državotvorno dobrih namenih dedičev slovenskega liberalizma iz časov kraljevine Karadjordjevičev, kaj šele odkrivati pomen in smer nosilcev liberalne demokracije v današnji Sloveniji. Tudi oni imajo glede same Slovenije svojo izvirno tradicijo. Saj vemo, da je celo nekdanj tako prepričani centralist Gregor Žerjav v kritičnem letu 1908 kot rešitev predlagal ustanovitev federalnega "slovenskega kraljestva", samostojnega med drugimi na jugu habsburškega cesarstva (Žerjav, 1908a; 1908b). Spomenica tržaškega časnikarja Andreja Muniha in liberalnega duhovnika Leopolda Lenarda, izročena leta 1914 ruski diplomaciji, pa je bilo sploh prvo slovensko dejanje v mednarodnih odnosih, ki je predvidelo docela neodvisno Slovenijo, četudi le kot stopnjo na poti k ustanovitvi federativne Jugoslavije, federativne po vzoru Nemčije.¹⁶ Da ne navajam primerov naprej. Tu ne kaže jemati mere pri tistem razočaranju, ki so ga zasebno izražali emigranti iz kroga nekdanj poraženih jugoslovansko usmerjenih "plavogardistov", ko

13 Dirksova stališča so oprta – po besedah Hartnuta v. Henriga – "na trdno zgrajen temelj versko vezanega razsvetljenskega mišljenja".

14 Pove dr. Avguštin Malle, zgodovinar iz Celovca.

15 Lahko le za primer opozorim na študijo Petra Kovačiča Peršina (2000a; 2000b; 2000c).

16 O tem podatki v moji knjigi Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo (Pleterski, 1971, 33-34, 276).

so morali videti, kako se je njim tako zaželeno sesutje komunističnega sistema povezovalo s sesutjem njim tako nepogrešljive Jugoslavije. Seveda pa so bila ob nedvornem glasovanju za samostojno in demokratično Slovenijo pričakovanja vsakršnih slovenskih liberalcev povezana tudi s širšimi družbenimi in političnimi nameni. Še posebno izrazito, saj je obnova kapitalizma tako rekoč istovetna z njihovim idejnim bistvom. Reči pa je treba, da pri tem nikakor ni šlo, z res redkimi izjemami, za hlepenje nekih v prejšnjem sistemu že zdavnaj razlaščenih kapitalistov, ki bi si zdaj želeli ne le denacionalizacije, temveč tudi vrnitve starih časov.

Podobno novodobni socialdemokrati. Z Jožetom Pučnikom so si pridobili sloves najbolj izpostavljenih dejavnikov politične opozicije v prejšnjem režimu, z Janezom Janšo pa to še dodatno na vojaškem polju. V ožjem smislu je zato neodvisnost Slovenije zanje posebno pomenila varnost pred še vedno perečo represijo. V širšem smislu pa so Slovenijo in demokracijo doživljali kot pogoj za obračun z ZKS in njenimi dediči ter hkrati kot stopnico k lastni oblasti. Ta prav s specifično socialnodemokratskega stališča tako samoumevni antikomunizem pa so širili čez rob svojega demokratičnega temelja, v območje protipartizanstva, nekateri celo zagovora kolaboracije. Socialdemokratska strankarska tradicija je glede na samostojnost Slovenije najmanj izrazita, četudi se lahko tudi ona sklicuje na Ivana Cankarja. Segati po dokaze v čas kraljevine Jugoslavije ali v navzočnost nekaterih v Slovenski zavezi? Oboje je vezano na unitarizem. A mogoče je tudi, in verjetno vendarle pretežno, misliti tudi na socialista Franca Svetka, ki ga je zgodovina odkrila kot menda edinega "prepričanega antikomunista", izpostavljenega v OF (Godeša, 1991, 78). Glede na demokracijo je bila socialdemokratska tradicija načeloma seveda jasna in morda prav kot takšna ni vnaprej izključevala zavezništev v boju za oblast, ki pa so precej daleč od zgodovinske tradicije, povezane z imenom stranke.

Če na koncu poskusim povzeti še razloge slovenskih "reformnih" komunistov za osamosvojitve Slovenije, naj začnem s pragmatičnimi. Tu je želja, ne izgubiti stika z narodom, ki so slovenski komunisti zanj še v letu 1942 sklenili prevzeti odgovornost¹⁷ in ki mu je izbruh nedemokratične usmeritve v danem jugoslovanskem okviru ogrozil tisto polnopravnost, ki je bila nekoč izhodišče za njihovo uspešno pobudo.¹⁸ Opredelitev za demokratično osamosvojitve Slovenije je bila zadnja

17 Mnenje, da je KPS v osvobodilnem boju dotlej že prevzela položaj "vodilne avantgarde" naroda, in iz tega izpeljano svojo misel, da je na ta način prevzela odgovornost tudi do naroda, da zato niti sama s svojimi lastnimi napakami ne sme škodovati interesom narodovega boja, ki stojijo v prvi vrsti, in so torej tudi pred "partijskimi", je izrazil Edvard Kardelj julija 1942 v pogosto citiranem članku "Odločen boj sektaštvu", objavljenem tedaj v "Delu", organu CK KPS, št. 4 (Ponatis, 1947, 168). Momenta samega in njegovega pomena za zgodovino naroda navajalec članka praviloma ne opazijo. -- Prim. moj spis Stopinje Kardejevega pisanja o narodih in narodnem vprašanju (Pleterski, 1982).

18 "Jugoslavija ima pomen za Slovence samo toliko in dotlej, dokler bodo v njej in z njo zavarovani slovenski narodni interesi. Kdor bi hotel iskati njen pomen kjerkoli drugod, bo zašel na stranpota." (Sperans, 1939, 251) -- Prvi stavek tega navedka je 1992 navedel tudi dr. Franc Rode, tedaj še tajnik

možnost, ne za oblast, ampak za neantagonistični sestop z oblasti, ki je izgubila svoj smisel in ki je z bremenom odgovornosti za vse zgrade in nezgrade pa še za kaj hujšega v Socialistični republiki Sloveniji postala njenim trenutnim nosilcem nevarna. In konceptualni razlogi? Le docela sporadično se je še oglašal motiv, da bo razvoj socializma lažji zunaj kakor pa znotraj sprevržene, gazimestanske federacije. Odločila je večinska presoja, da socializmu tudi zamisel samoupravljanja, ki dejansko ni bila presegla ravni režiranega uprizarjanja, nekakšnega "igrokaza", ni mogla vrniti tiste demokratične utemeljenosti, brez katere noben družbeni napredek ni (več) mogoč. Zadnje odmeve "evrokomunizma" je prehitelo sesutje "realnega socializma" na vzhodu in brez ostanka se je prebilo spoznanje, da je socializmu brez demokracije preostal le še "Trg nebeškega miru". Puščica, ki naj bi bila zadelala zvezdo na nebu, je padla na tla.¹⁹ Toda prav demokracija, ki je preživela že dvesto let, je še, kakor že vedno, dopuščala up – na socialno demokracijo. In seveda je tudi kritičnost do apriornega "jugoslovanstva" – kot dozdevnega postulata socializma – obstajala in zorela že dolga desetletja. Od jugoslovanskega "zajedništva" kot novega gesla velikodržavnega centralizma, iznajdenega v času obračunavanja s partijskim "liberalizmom", se je v začetku 70. let odmaknil del ZKJ z novimi argumenti, presegajočimi ideološke. Misel, da mora "skupno življenje narodov in narodnosti v Jugoslaviji" imeti razlog obstajanja tudi "v istih smotrih družbenega in humanega napredka", poleg izrecno socialističnih, je prenikala široko in visoko.²⁰ Dejstvo je, da so prav razlike v pojmovanju takšnih najširše označenih "smotrov" pripeljale 22. januarja 1990, na nedokončanem XIV. kongresu ZKJ, do izstopa ZK Slovenije, kar je bil začetek fizičnega razhoda SFRJ.

Na demokratično pravico do samoodločbe so potemtakem na plebiscitu prisegali vsi, ki so glasovali za samostojnost, pri čemer se je zdelo samoumevno, največkrat pa se je tudi reklo, da je to v isti mah votum za liberalno demokracijo zahodne Evrope. In v tem smislu je bila takrat potrjena zunanja politika Slovenije, ki ima včlanitev v Evropsko skupnost in v Severnoatlantsko pogodbeno organizacijo za svojo osnovo. Pa vendar so bili motivi za sprejemanje tudi tega konteksta plebiscita različni. O tem šele danes nekoliko pričajo neka razhajanja. Razlika nastaja med tistimi državljani, ki

Papeškega sveta za dialog z neverujočimi, s pripombo: "... vsaj v tem se lahko z njim povsem strinjamo" (Rode, 1992, 23).

19 Slovenska ljudska pravljica "Pet bratov" ve povedati: "Tretji je bil sirelec, da je zadel zvezdo na nebu." V tem motivu sem zaznal možno prispodobno za dejanje komunistov v slovenski zgodovini, pa sem svojo knjigo "Senca Ajdovskega gradca: O slovenskih izbirah v razklani Evropi", opremil z risbo znamenite sponke iz 7.–8. stoletja, ki upodablja Kentavra lokostrelca, odkrito na blejskem Brdu. – Prvotno sem mislil na sliko Franceta Kralja "Revolucija", vendar mi je avtorjev dedič uporabo slike odklonil. Danes se mi zdi, da je bil Kentaver lokostrelca kar prava rešitev.

20 Takšne besede je v sklepe predsedstva ZKJ z dne 11. julija 1972 o "zajedništvu" vrnil – očitno ob podpori Krsteja Crvenkovskega in Latinke Perović, dveh notornih "liberalcev" – spet Edvard Kardelj. Dokumenti s te seje predsedstva ZKJ so v arhivu CK ZKS.

jemljejo ustavno določeno demokratično odločanje v Republiki Sloveniji kot polnovredno izpeljavo svojih pravic, in med onimi, ki vztrajajoč pri dualizmu zakonitosti in legitimnosti še postavljajo pogoj dodatnih jamstev za demokratičnost sistema, ker ta ni v zadostni meri izpolnil njihovih posebnih pričakovanj. Pogrešano dodatno jamstvo iščejo celo na območju nadnarodnih struktur. Ne zanesejo se samo na razsodnost državljanov Slovenije, niso pripravljene sprejemati njihovih odločitev v vsakem danem primeru. Če niso po njihovi meri, mora biti mogoč apel na oblast nad njimi. Med računom, recimo, na nadoblast kanonskega prava nad državnim, ali pa med zadoščenjem, da bo kakemu zelo napačnemu političnemu votumu državljanov nujno sledil natovski popravek, ni načelne kakovostne razlike. Eno kot drugo sodi v cono (že minulega, tako upajmo) sonraka. Toda dejstvo samo, da se o takšnih jamstvih ne molči, dodatno priča o obstoju zgodovinskega pluralizma motivov za osamosvojitve Slovenije.

HISTORICAL PLURALISM OF MOTIVES FOR THE INDEPENDENCE OF SLOVENIA

Janko PLETERSKI

Slovene Academy of Sciences and Arts, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 3

e-mail: janko.pleterski@zrc-sazu.si

SUMMARY

The independent state of Slovenia was not created out of a vacuum. Everybody who voted for it in the national plebiscite actually based their decisions on the achievements of the first self-determination in 1918 and its re-establishment from 1941 to 1945. Realistically, the so-gained and existing socialist republic of Slovenia served as the historical basis for all voters, regardless of whether they felt it as a constituent part of their own history or wished to be excluded from it. They united, taking part in the plebiscite, and bet on democracy (legal state, human rights). However, a very few wanted just "plain" democracy, a new constitutional order. Most socio-political subjects linked it to their own (political) wishes and their visions of the future, which were varied. The evidence of a plurality of motives for otherwise imposing this unity of positive voting in the plebiscite became evident immediately after voting and manifested itself in exaggerated diversity regarding recognition or non-recognition of the historical Slovenia as the basis which enabled the realistic occurrence of different ambitions, wishes, expectations or illusions. The negative votes in the plebiscite, owing to their scarcity, could not be considered evidence of the existence of a consistent or even alternative concept of Slovenia. They were, rather, exceptions stemming from wider political subjects or groups with the same

interests, who in the main voted positively. What these exceptions had in common could be understood as mistrust in the political powers which eventually brought about the plebiscite, yet displayed such contradictions and even exclusionary thinking, that the doubt in their abilities to lead the country emerged at every step. This paper does not deal with the history of the federation and its end, nor the determination of plurality of political subjects towards it. It is an attempt to establish what the different expectations were and what, historically, can clarify them.

Key words: Independence of Slovenia, history of Slovenia, 1990, pluralism

LITERATURA

- Aarons, M., Loftus, J. (1991):** Ratlines. How the Vatican's Nazi Networks Betrayed Western Intelligence to the Soviets. London, Heinemann.
- Böckenförde, E.-W. (1988):** Der deutsche Katholizismus im Jahre 1933. Kirche und demokratisches Ethos. Freiburg – Basel – Wien, Herder.
- Dirks, W. (1950):** Der restaurative Charakter der Epoche, 5. Frankfurter Hefte, 9, september 1950. (Ponatis v 4. knjigi zbranih del Walterja Dirksa. Zürich 1987, 326-348)
- Dnevnik:** neodvisni časopis. Ljubljana.
- Godeša, B. (1991):** Priprave na revolucijo ali NOB? V: Gestrin, F., Grafenauer, B., Pleterski, J. (eds.): Slovenski upor 1941. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 69-85.
- Godeša, B. (2001):** Ehrlich in zasnova slovenske države. Rokopis referata za simpozij o L. Ehrlichu septembra 2001 v Rimu.
- Hribar, T., Štuhec, I., Vodopivec, V., Koncilija, R. (1992):** Tu lastninita Krek in Kardelj. Delo, XXXIII, 2, 4. 1. 1992. Ljubljana, 27.
- Kovačič Peršin, P. (2000a):** Restavracijski model rekatolizacije na Slovenskem, 1. Politika, prikrita z vero. Delo, XLII, 279, 25. 11. 2000. Ljubljana, 12-14.
- Kovačič Peršin, P. (2000b):** Restavracijski model rekatolizacije na Slovenskem, 2. Oživljanje mrtvih sovražnikov. Delo, XLII, 280, 2. 12. 2000. Ljubljana, 14-15.
- Kovačič Peršin, P. (2000c):** Restavracijski model rekatolizacije na Slovenskem, 3. Prečiščenje ali zdrs v sekto. Delo, XLII, 281, 9. 12. 2000. Ljubljana, 12-13.
- Maier, H. (1998):** Revolution und Kirche. Zur Frühgeschichte der Christlichen Demokratie. Freiburg, Herder.
- Pleterski, J. (1971):** Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: Politika na domačih tleh med vojno 1914-1918. Ljubljana, Slovenska matica.
- Pleterski, J. (1982):** Stopinje Kardeljevega pisanja o narodih in narodnem vprašanju. Anthropos: časopis za sodelovanje humanističnih in naravoslovnih ved, za psihologijo in filozofijo, 1-2. Ljubljana, 11-18.

- Pleterski, J. (1993):** Senca Ajdovskega gradca: O slovenskih izbirah v razklani Evropi. Ljubljana, samozaložba.
- Pleterski, J. (1997):** Politika naroda v krizi družbe, države in idej. V: Vodopivec, P., Mahnič, J. (eds.): Slovenska trideseta leta. Ljubljana, Slovenska matica, 43-57.
- Ponatis (1947):** Ponatis ilegalnih izdaj Dela iz 1941-1942. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Rode, F., Kovač, E. (1992):** Slovenska nacionalna zavest. Ljubljana, Družina.
- Rode, F. (2001):** Dr. Franc Rode v intervjuju za Die Presse, 5. 9. 2001. Delo, Sobotna priloga, 8. 9. 2001. Ljubljana, 11.
- Slovenec:** Politični list za slovenski narod. Ljubljana, Ljudska tiskarna.
- Snoj, J. (1994):** 29. študijski dnevi Draga 94, Slovenci in prihodnost. Trst.
- Sperans (1939):** [Kardelj, E.] Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Ljubljana, Naša založba.
- Stanovnik, J. (1994):** 29. študijski dnevi Draga 94, Slovenci in prihodnost. Trst.
- Stanovska ureditev Slovenije (1946):** Stanovska ureditev Slovenije, tretja predelana izdaja. Lienz, Slovenska delavska zveza.
- Visson, A. (1945):** Federation of Catholic Slavs seen as Vatican's post-war goal. New York Herald Tribune, 11. 2. 1945. New York.
- Žerjav, G. (1908a):** Jugoslovansko kraljestvo v okviru habsburške monarhije. Naš list, 49, 12. 12. 1908. Kamnik.
- Žerjav, G. (1908b):** Jugoslovansko kraljestvo v okviru habsburške monarhije. Naš list, 50, 19. 12. 1908. Kamnik.